

ΝΗΠΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 9^Η

Η διπλή θεολογική μεθοδολογία των Πατέρων της
Ορθόδοξης Εκκλησίας

**Από το βιβλίο του Νίκου Ματσούκα, ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ
ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ Α. Εισαγωγή στη θεολογική
γνωσιολογία, Εκδόσεις Π. Πουρναρά,
Θεσσαλονίκη 2009³, σσ. 137-180**

Ζ' ΕΞΑΜΗΝΟ
ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΕΑΑ

ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΜΑΡΙΑ Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑ

ΣΥΝΔΙΔΑΣΚΩΝ: π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

2024-2025

Διπλή θεολογική μεθοδολογία

- Η μεθοδολογία των πατέρων στηρίζονταν στα πράγματα και την εμπειρία. Γι' αυτό και συγκρούστηκε ανυποχώρητα η **διαλεκτική μέθοδος** του Βαρλαάμ και του Ακίνδυνου με την **αποδεικτική μέθοδο** του Γρηγορίου Παλαμά (14^ο αιώνα).
- Η σχολαστική θεολογία ήταν μια επιστήμη που ερευνούσε ένα δεδομένο επιστητό με τον εξοπλισμό του λόγου. Το επιστητό αυτό είχε τις **γενικές έννοιες** και τα **ιερά κείμενα**, που αποτελούν για τον θεολόγο τα μέσα για να αναχθεί στη θεογνωσία και να ξέρει ποια είναι η ορθοπραξία. Οποιοσδήποτε φωτισμός από τη θεία χάρη δεν κάνει τίποτ' άλλο από το να ενισχύει τις ικανότητες του νου να κατανοήσει τις έννοιες και τα κείμενα. Η ίδια η ψυχή του ανθρώπου είναι προικισμένη με τις «κοινές έννοιες», τις οποίες η θεολογία χρησιμοποιεί για να ερευνήσει το επιστητό της και να φτάσει στη θεογνωσία.
- Και ενώ η διαλεκτική μέθοδος των σχολαστικών στηρίζονταν στις κοινές έννοιες και τους συλλογισμούς, η **αποδεικτική βασίζεται στα πράγματα**.
- Ο Γρηγόριος Παλαμάς είναι κατηγορηματικός: η θεολογία στηρίζεται πάνω στα «έργα» και στο «βίο», πράγματα αληθινά και ασφαλή. Πρόκειται για μια εμπειρία ζωής που διαθέτει η Εκκλησία.
- Μέσα στην ορθόδοξη κοινότητα υπάρχει η αληθινή θέα του Θεού, η γνώση μιας υπέρτατης εμπειρίας, τα έργα και ο βίος που είναι το πραγματικό επιστητό της θεολογίας.

Διπλή θεολογική μεθοδολογία

- Η θεία παρουσία είναι πράγμα. Γι' αυτό και οι θεολόγοι δεν χρειάζεται να ξεκινήσουν από τις κοινές έννοιες και του συλλογισμούς. Τα **δόγματα** καταρχήν **είναι πράγματα**, και όχι έννοιες και λέξεις.
- Η μεθοδολογία των Πατέρων έχει θεμέλιο την εμπειρία και τα πράγματα, όχι τις έννοιες και τους συλλογισμούς που ψάχνουν να βρουν τα πράγματα. Η προτεραιότητα ανήκει στην εμπειρία, στα έργα και στο βίο της ορθόδοξης κοινότητας.
- Οι ορθόδοξοι πατέρες είναι **εμπειριοκράτες** και **ονοματοκράτες**. Ξεκινούν πάντοτε από την εμπειρία και τις αισθήσεις.
- Κατά το 14^ο αιώνα, προβλήθηκε όχι μόνο η διαφορά μεταξύ δυτικής και ανατολικής φιλοσοφίας, αλλά και η διπλή θεολογική μεθοδολογία των Πατέρων της Εκκλησίας.
- Σύμφωνα με την κοινή πατερική γραμμή γίνεται διάκριση ανάμεσα σε **δύο θεολογίες**, τη χαρισματική και την επιστημονική. Η χαρισματική θεολογία διαφοροποιείται από κάθε επιστήμη – και τη θεολογική-, μια διαφοροποίηση που **στηρίζεται στη διάκριση κτιστού- ακτίστου**.
- Στο κτιστό αναφέρεται η επιστημονική θεολογία (έρευνα) και στο άκτιστο αναφέρεται η χαρισματική θεολογία (ζωή).

Διπλή θεολογική μεθοδολογία

- Στην Ανατολή, ήδη από τον πρώτο καιρό εμφανίσεως του Χριστιανισμού η θεολογία ενώ παλεύει μ' όλες τις αιρετικές αποκλίσεις και τις επιστημονικές και φιλοσοφικές ιδέες, δεν παγιδεύεται στην εκτίμηση της **θύραθεν σοφίας**. **Τη θέλει ως γνώση που ασχολείται με την κτίση**. Δεν μπερδεύει ποτέ τις περιοχές της επιστήμης των δεδομένων της κτίσης με τη λειτουργία της θεολογίας ως χαρίσματος.
- Στο χώρο της Ανατολής και αργότερα του Βυζαντίου οι **επιστήμες διαρθρώνονται σε μια ιεράρχηση**, όπως ακριβώς συνέβαινε στην αρχαιότητα και στους ελληνιστικούς χρόνους. Από τον Αριστοτέλη μέχρι τον Ιωάννη το Δαμασκηνό γίνεται η ίδια συγκεντρωτική δουλειά. Επιστημονικές γνώσεις συγκεντρώνονται από όλα τα μέρη του επιστητού και διαρθρώνονται ιεραρχικά σε μια πυραμίδα.
- Κατά την Αρχαιότητα στην κορυφή αυτής της πυραμίδας ήταν η φιλοσοφία, ενώ στο Βυζάντιο η θεολογία.
- Τον ίδιο ακριβώς ρόλο με τις επιστήμες είχε και η φιλοσοφία. Γινόταν η γλώσσα της θεολογίας.

Διπλή θεολογική μεθοδολογία

- Κάθε φορά όμως που επιστήμες και φιλοσοφία διεκδικούσαν να αντικαταστήσουν ή να εξηγήσουν τη λειτουργία της χαρισματικής θεολογίας, τότε οι Πατέρες ήταν κατηγορηματικοί: **απέρριπταν τη θύραθεν γνώση ως δαιμονική**. Όσοι δεν έχουν ξεκαθαρίσει αυτό το πράγμα αδυνατούν να συμβιάσουν τη δριμύτατη γλώσσα όλων των πατέρων εναντίον της φιλοσοφίας και συνάμα τους πλούσιους καρπούς της επιστημονικής και φιλοσοφικής τους ενασχόλησης.
- ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ: «**Οὐ παντός, ὧ οὔτοι, τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός, οὐ οὔτω το πρᾶγμα εὖωνον, καὶ τῶν χαμαὶ ἐρχομένων. Προσθήσθω δὲ, οὐδέ πάντοτε οὐδέ πᾶσι οὐδέ πάντα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς καὶ ἐφόσον**. Οὐ πάντων μὲν ὅτι τῶν ἐξητασμένων καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ, καὶ πρὸ τούτων, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κεκαθαρμένων ἢ καθαιρομένων, τὸ μετριώτατον» *Λόγος Θεολογικὸς πρῶτος PG 36, 13CD*. «Ἐγώ σοι κἀνταῦθα παρέξομαι πλατείας ὁδοῦς, **φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων**. Ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον, καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον» *Λόγος Θεολογικὸς πρῶτος PG PG 36, 25A*.

Διπλή θεολογική μεθοδολογία

- Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεὺς παρατηρεῖ ὅτι για το Θεό δεν μπορεί να χρησιμοποιεῖ κανεῖς επιστημονικὲς αποδείξεις. Ο Θεός είναι πέρα ἀπὸ τέτοιες αποδείξεις, και γι' αὐτό ως προς την καθαρὴν επιστημονικὴν μέθοδο μένει ἀναπόδεικτος: **«Ὁ μὲν οὖν Θεός ἀναπόδεικτος ὢν, οὐκ ἔστιν ἐπιστημονικός»** Στρωματεῖς PG 8, 1365A.
- Αὐτό σημαίνει ὅτι επιστημονικὲς αποδείξεις υπάρχουν μόνο για την κτιστὴ πραγματικότητα.
- Σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο ο θαυμασμός μας για το μεγαλεῖο της δημιουργίας δε μειώνεται καθόλου, αν μάθουμε με την ἔρευνα τον **τρόπο** με τον ὁποῖο ἔγιναν αὐτὰ τα θαυμάσια ἔργα: **«Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἢ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἔκπληξις, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ, εἰ δέ μη ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων»** Εἰς την Ἑξαήμερον PG 29, 25A.
- Αὐτές οι διευκρινήσεις θέλουν να πουν ὅτι ἄλλο πράγμα «ποιος» ἔκανε τον κόσμο, και ἄλλο το «πώς» ἔγινε αὐτός ο κόσμος.
- Ὡς τα τέλη του 19^{ου} αἰώνα στη Δύση δεν εἶχε γίνει ἀκόμη **η διάκριση του «ποιος» και του «πώς»**, και γι' αὐτό μάλωνα και προσπαθοῦσαν να συμβιβάσουν την επιστήμη με τη θρησκεία.

Η γένεση της σχολαστικής θεολογίας

- Χαρακτηριστικά του Δυτικού Μεσαίωνα είναι η σχολαστική θεολογία, η γοθτική τέχνη, η φεουδαρχία και ο ιπποτικός τρόπος ζωής.
- Η ονομασία σχολαστική θεολογία προήλθε από τις **σχολές των μοναστηριών**, όπου ήδη από τον 9^ο αιώνα άρχισαν να καλλιεργούνται οι θεολογικές σπουδές.
- Μπορούσε κανείς να σπουδάσει σχολαστική θεολογία, αφού έκανε πρώτα άλλες προκαταρτικές σπουδές, το λεγόμενο **trivium** (ρητορική, γραμματική, διαλεκτική) και το **quadrivium** (αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία, μουσική).
- Έτσι το όνομα «**σχολαστικός**» σήμαινε περίπου ό,τι το σημερινό «**ακαδημαϊκός**» ή «**πανεπιστημιακός**».

Τα χαρακτηριστικά της:

- Η μεθοδική χρήση της λογικής, η συστηματοποίηση σε κλειστές διαρθρωμένες ενότητες του περιεχομένου της πίστης.
- Η προπαιδεία στις άλλες επιστήμες ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την είσοδο στη θεολογική επιστήμη, γιατί η θεολογία κατά τη μέθοδο και το περιεχόμενο αποτελούσε συνέχεια του επιστητού των άλλων επιστημών.
- Η θεολογία υιοθετούσε την ίδια μέθοδο που είχαν και οι θύραθεν επιστήμες, και το επιστητό της είχε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των άλλων επιστημών.
- Έκανε τη φιλοσοφία υπηρέτριά της και έμπαινε στα περιορισμένα και κλειστά σχήματα της φιλοσοφίας.

Βασική ενασχόληση των σχολαστικών

- Η **διερεύνηση των γενικών εννοιών** (ον, ουσία, Θεός, κόσμος, αιωνιότητα, δικαιοσύνη, σωτηρία κ.ά), οι οποίες είχαν ένα πραγματικό αντίκρισμα έξω από το νου και τα πράγματα.
- **Ό,τι υπάρχει ως έννοια στο νου, υπάρχει και έξω απ' αυτόν στην πραγματικότητα.**
- Η διερεύνηση και γνώση των εννοιών μας οδηγεί στη ίδια την ουσία της πραγματικότητας. Έτσι ο ορισμός, η διαίρεση, ο συλλογισμός, η κατάταξη σε ενότητες, η συστηματοποίηση των εννοιών και του περιεχομένου των ιερών κειμένων είναι η ασφαλής οδός για τη γνώση των θείων δογμάτων.
- Τις **γενικές αυτές έννοιες (universalia)** κονιορτοποίησε η αργότερα, όπως έγινε το 14^ο αιώνα με το Γουλιέλμο Όκκαμ, η ονοματοκρατία (nominalismus) των αντισχολαστικών.
- Δεν είναι τυχαίο ότι το μεσουράνημα του ορθολογισμού στη σχολαστική θεολογία κατά το 13^ο αιώνα συμπίπτει με την ακμή της **γοθθικής αρχιτεκτονικής**, η οποία με τα προτεταμένα τόξα επιχειρεί να τρυπήσει τον ουρανό.
- Το ίδιο επιχειρούσε να κάνει η **λογική** στο χώρο της σχολαστικής θεολογίας.
- Ωστόσο η λογοκρατία ήταν βασίλισσα μέσα στη θεολογία και ανεπιθύμητη στις φυσικές επιστήμες. Όλα τα θέματα του φυσικού κόσμου τα είχε ερευνήσει και τα είχε λύσει ο Αριστοτέλης!

Η σχολαστική μεθοδολογία είναι ενιαία

- Το επιστητό της θεολογίας είναι ένα μέρος της όλης κτιστής πραγματικότητας.
- Η ίδια η **ψυχή του ανθρώπου είναι προικισμένη με τις «κοινές έννοιες»**, τις οποίες η θεολογία χρησιμοποιεί για να ερευνήσει το επιστητό της και να φτάσει στη θεογνωσία.
- Γι' αυτό και **δεν μπορούσαν να δεχτούν σε καμία περίπτωση την προτεραιότητα της εμπειρίας** που έχει ο θεολόγος με τη θέα του θείου φωτός.
- Για τους σχολαστικούς **«τα νοήματα και τα νοούμενα»**, σύμφωνα με το Συνοδικό Τόμο του 1341, **είναι ανώτερα από το θαβώριο φως**, γιατί το θαβώριο φως είναι αισθητό ενώ τα νοήματα προέρχονται από τη νοούσα ψυχή που βρίσκεται σε ανώτερη αξιολογική βαθμίδα.
- **Μόνο με τις κοινές έννοιες ο θεολόγος μπορεί να αναχθεί εκ του ασφαλούς στη θεία γνώση**, ενώ οποιοδήποτε κτιστό μέσο, και συγκεκριμένα το θαβώριο φως ως αισθητό, δεν είναι δυνατόν να οδηγήσει σε καθαρή και αληθινή θεογνωσία.

Η εμπειρική βάση των ησυχαστών

- Βάση τους είναι η θέα του Θεού, του θείου φωτός, των άκτιστων ενεργειών.
- Η θέα αυτή σε καμία περίπτωση δεν απομονώνεται από τη συνολική μυστηριακή, λειτουργική και έμπρακτη ζωή της Εκκλησίας.
- Μόνο μέσα στην κοινότητα υπάρχει η αληθινή θέα του Θεού, η γνώση μιας υπέρτατης εμπειρίας, τα έργα και ο βίος, που είναι το σταθερό επιστητό της θεολογίας.
- Και ακριβώς επειδή υπάρχει η θεία παρουσία ως πράγμα, οι ορθόδοξοι θεολόγοι δεν έχουν καμία ανάγκη να ξεκινήσουν από τις κοινές έννοιες και τους συλλογισμούς.
- Τα **δόγματα είναι πράγματα** και όχι «ρήματα», έννοιες και λέξεις. Οι έννοιες και οι λέξεις είναι αδιάφορες, αν τα πράγματα παραμένουν ίδια και απαρασάλευτα.
Συνοδικός Τόμος 1351: «Οὐ γάρ ἐν ρήμασι ἡμῖν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἡ ἀλήθεια και ἡ εὐσέβεια, κατὰ τον θεολόγον Γρηγόριον. Περί δε δογμάτων και πραγμάτων τον ἀγῶνα ποιοῦμαι».
- Συνεπώς η **μεθοδολογία των πατέρων έχει ως θεμέλιο την εμπειρία και τα πράγματα**. Ο θεολόγος αυτά θα δει, θα ερμηνεύσει, θα περιγράψει και θα στοχαστεί, και με κανέναν τρόπο δεν θα ξεκινήσει με έννοιες και συλλογισμούς για να βρει τα πράγματα, όπως θα έκαναν οι σχολαστικοί.

Πού βρίσκεται η ριζική διαφωνία σχολαστικών - ησυχαστών

Οι σχολαστικοί

- Υποστηρίζουν ότι μονάχα η **διαλεκτική μέθοδος** των συλλογισμών είναι η ανώτερη και ασφαλής οδός για τη θεογνωσία. Η αποδεικτική γι' αυτούς αφορά μονάχα τη γνώση των πραγμάτων του κόσμου.
- Δεν δέχονται απόδειξη γιατί μπροστά τους δεν έχουν κανένα πράγμα να αποδείξουν. Μπορούν μονάχα από τα κτιστά δεδομένα (έννοιες, εικόνες, κείμενα) να αναχθούν στη θεία γνώση.
- Η αναγωγή αυτή θα γίνει με τρόπο διαλεκτικό και συλλογιστικό.
- Ξεκινούν από τα κτιστά και αποφαινόνται για τα άκτιστα.

Οι ησυχαστές

- Εμμένουν στην **απόδειξη του πράγματος που το κατέχουν**, το οποίο είναι η εμπειρία της θείας παρουσίας, τα έργα και ο βίος.
- Αν ο Παλαμάς δεν δεχόταν και ο ίδιος την άκτιστη παρουσία του Θεού, τότε και ο ίδιος θα υιοθετούσε αναγκαστικά τη σχολαστική μεθοδολογία.
- Επειδή όμως δέχεται πρώτα την εμπειρία και έπειτα συλλογίζεται μονάχα για τα κτιστά πράγματα, απορρίπτει τη διαλεκτική μέθοδο για τη θεογνωσία, και την αποδέχεται μόνο για τις επιστήμες και τη διατύπωση των δογμάτων με έννοιες που επινοεί η διαλεκτική.
- Η προτεραιότητα ανήκει πάντοτε στην εμπειρία, στα έργα και στο βίο της ορθόδοξης κοινότητας.

Πατερική εμπειριοκρατία

- Σύμφωνα με τη σύγχρονη φιλοσοφική ορολογία οι πατέρες είναι εμπειριοκράτες και ονοματοκράτες.
- **Ξεκινούν πάντοτε από την εμπειρία και τις αισθήσεις** είτε πρόκειται για άκτιστα είτε για κτιστά.
- Μετά την αφετηρία αυτή συλλογίζονται και αποδεικνύουν ακόμα και τα ίδια τα θεία μυστήρια και πράγματα.
- Η εμπειρία της συνολικής ζωής μέσα στην ορθόδοξη κοινότητα αποτελεί το μοναδικό θεμέλιο της μετέπειτα συλλογιστικής πορείας, η οποία μπορεί να έχει οποιαδήποτε ποικιλία.
- Όταν η αφετηρία παραμένει ίδια και απαρασάλευτη κανένας κίνδυνος δεν υπάρχει στη χρήση των συλλογισμών.
- Φυσικά παρ' όλη την ποικιλία και ελευθερία **στη διατύπωση των δογματικών αληθειών** υπάρχουν μερικές **βασικές αρχές**.

Βασικές αρχές στη διατύπωση των δογματικών αληθειών

- Μια τέτοια αρχή που έθεσε ο Γρηγόριος Παλαμάς στη Σύνοδο του 1351 είναι η διάκριση μεταξύ **αντιλογίας** και **ομολογίας**. Άλλο πράγμα, λέει, η αντιλογία υπέρ της ευσέβειας και της αλήθειας και άλλο η ομολογία πίστης. Στην αντιλογία υπάρχει μεγάλη ευχέρεια ως προς τη χρήση λέξεων και συλλογισμών, ενώ στην ομολογία πίστης χρειάζεται ακρίβεια.
- Σύμφωνα με το Συνοδικό Τόμο του 1351: «...ὡς ἕτερόν ἐστιν ἡ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀντιλογία καὶ ἕτερον ἡ τῆς πίστεως ὁμολογία, καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀντιλογίας οὐκ ἀνάγκη περὶ τὰς λέξεις ἀκριβολογεῖσθαι τὸν ἀντιλέγοντα, ὡς καὶ ὁ Μέγας φησὶ Βασίλειος, ἐπὶ δὲ τῆς ὁμολογίας ἀκρίβεια διὰ πάντων τηρεῖται καὶ ζητεῖται».
- Η διάκριση μεταξύ αντιλογίας και ομολογίας έχει κάποια σχέση με τη νομική επιστήμη. Όπως η **νομική επιστήμη** είναι άκαμπτη και ανυποχώρητη ως προς την αναγκαιότητα της ακρίβειας και της ακριβολογίας στην έκθεση και στη διατύπωση των αρχών του δικαίου και των νόμων, έτσι και η **θεολογική επιστήμη**, και συγκεκριμένα η δογματική και συμβολική θεολογία, στη διατύπωση των δογματικών αληθειών οφείλει να είναι ακριβής και ακριβολόγος.
- Στην περίπτωση αυτή ο Γρηγόριος Παλαμάς προσπαθεί να θέσει τους σωστούς κανόνες της διαλεκτικής και της επιστήμης. Δεν υπάρχει καμία τάση αντιφιλοσοφική και αντιεπιστημονική.
- Η διαφοροποίηση του Γρηγορίου Παλαμά προς τους σχολαστικούς είναι άλλη. Δεν δέχεται με κανέναν τρόπο ότι η διαλεκτική μπορεί να ερευνά τα άκτιστα, αλλά μονάχα τα κτιστά.

Το θέμα του θαβώριου φωτός

- Η έριδα επεκτάθηκε κατά ένα μεγάλο μέρος στο θέμα του θαβώριου φωτός, **αν είναι κτιστό ή άκτιστο.**
- **Οι ησυχαστές υποστηρίζουν ότι το φως της μεταμόρφωσης είναι άκτιστο**, και πάνω σ' αυτό ακριβώς στηρίζουν την εμπειρική τους θεολογία.
- Αντιθέτως **οι δυτικοί** δεν μπορούν να δεχτούν τη θεία παρουσία ως ριζικά διαφορετική μέσα στον κόσμο. **Όλα τα διδόμενα δώρα από τον Θεό είναι κτιστά**, και με βάση αυτά τα δώρα μπορούμε να θεολογούμε και να αναγόμεσθε στις τέλειες βαθμίδες της θεογνωσίας.
- Το φως για τους παλαμικούς είναι άκτιστο, είναι αυτό που μεταμορφώνει τα μέλη της Εκκλησίας και δημιουργεί τη χαρισματική εμπειρία στο χώρο της Εκκλησίας. Η διάκριση μεταξύ θείας ουσίας και άκτιστης θείας ενέργειας είναι απαραίτητη.
- Οι σχολαστικοί βλέπουν με κακό μάτι αυτή τη διάκριση. Η αλήθεια γι' αυτούς είναι μια και μοναδική, προσεγγίζεται με τη δική μας επιμέλεια και τα «κατά φιλοσοφίαν μαθήματα», ενώ η χορήγηση της άκτιστης ενέργειας θεωρείται αδιανόητη, περιττή και επικίνδυνη.
- Για τους δυτικούς το θείο φως, και αυτό που φανερώθηκε στο όρος Θαβώρ, είναι κτίσμα, φάσμα και σύμβολο. Γι' αυτούς ο νους, οι κοινές έννοιες και όλος ο λογικός εξοπλισμός είναι της νοούσας ψυχής είναι πράγματα πολύ ανώτερα από εκείνο το φως.
- Οι σχολαστικοί δεν μπορούσαν να το διανοηθούν καν πως θα έδιναν προτεραιότητα στο άκτιστο φως ή στις άκτιστες θείες ενέργειες.
- Απεναντίας οι παλαμιστές στις θέσεις των σχολαστικών βλέπουν την πιο ολέθρια και εκλεπτυσμένη ειδωλολατρία.
- Η άρνηση των ενεργειών αποτελεί άποψη γνωσιολογικά απαράδεκτη από κάθε πλευρά. Πρώτα απ' όλα ο Θεός δεν μπορεί να ενεργεί με κτιστό τρόπο. Επίσης αυτό που δεν έχει ενέργεια πρέπει να θεωρείται ανύπαρκτο.

Τα «θεοπαράδοτα λόγια», «τὰ τῶν θεουργῶν λόγια»

- Άλλο εννοούν οι σχολαστικοί και άλλο οι παλαμικοί όταν κάνουν λόγο γι' αυτά.
- Οι σχολαστικοί τα θεωρούν **ως κτιστό επιστητό** που το ερευνούν με το νου, τις κοινές έννοιες και τους συλλογισμούς διαμέσου της επιμέλειας.
- Οι παλαμιστές τα θεωρούν **ως ζωντανή παράδοση της εμπειρίας του χαρίσματος και των θεοφανειών**. Η ιστορία κάνει αυτή την εμπειρία και όχι μια παράδοση λογίων ή μια επιμελής νοητική επεξεργασία.
- Ο καημός των σχολαστικών είναι η αναγωγή από τα κτιστά πράγματα και το ίδιο το θείο φως σε «νόηματα και θεωρήματα», ενώ οι ορθόδοξοι δε νοιάζονται για μια τέτοια αναγωγή.
- Ζητούν την άμεση γνώση της εμπειρίας, που προέρχεται από τις θεοφάνειες για να αναχθούν από τα κτιστά στα άκτιστα, μια αναγωγή που δεν καταστρέφει τη φυσική και ιστορική βάση της εμπειρίας.
- Στους σχολαστικούς η πνευματολογία είναι υποτονική.
- Οι ορθόδοξοι Πατέρες θέτουν ως προϋπόθεση κάθε κίνησης, προόδου και γνώσης την πνευματολογία. Το άκτιστο φως, οι άκτιστες ενέργειες, ο φωτισμός και η θέα είναι οι αγιοπνευματικές ενέργειες που μεταμορφώνουν κάθε πτυχή της κτιστής πραγματικότητας. Στις άκτιστες ενέργειες στηρίζεται η λειτουργία της χαρισματικής θεολογίας.
- Γι' αυτό και η λειτουργία της θεογνωσίας είναι διαφορετική στους σχολαστικούς και άλλη στους παλαμικούς.

Γνώση «ὕπέρ αἰσθησιν καὶ ὑπέρ νοῦν»

- Αρκετοί παρερμηνεύουν τις περικοπές αυτές των παλαμικών κειμένων, και νομίζουν πως πρόκειται για εκστάσεις και για εγκατάλειψη του σώματος και των αισθήσεων.
- Στους σχολαστικούς μπορεί να παρατηρήσει κανείς κατά την αναγωγή τους από τα κτιστά στα «νοήματα και τα θεωρήματα» τέτοιες εκστατικές τάσεις, σε επίπεδο φιλοσοφικό και νοητικό.
- Με κανέναν τρόπο δεν θα μπορούσε να συναντήσει τέτοιες εκστατικές τάσεις στους κύκλους των παλαμιστών.
- Πρώτα πρέπει να προσέξει πως **το άκτιστο φως δεν είναι μόνο υπέρ αἰσθησιν αλλά και υπέρ νοῦν**. Αν ήθελε να κάνει λόγο για έξοδο από το σώμα θα έπρεπε να μιλήσει και για έξοδο από τον ίδιο το νου.

Το άκτιστο φως είναι «αύτοπτικόν καὶ αὐτονόητον»

- Αυτό σημαίνει, σύμφωνα με το Γρηγόριο Παλαμά, ότι η ενέργειά του δεν ενισχύει, απλώς τις αισθήσεις και το νου, αλλά συντελεί σε μια τέτοια μεταμόρφωσή τους, έτσι ώστε να μην τα αντιλαμβάνονται τα πράγματα οι αισθήσεις ούτε να τα κατανοεί ο νους, αλλά το ίδιο το φως.
- Οι αισθήσεις και ο νους μεταμορφώνονται σε θεόμορφες πραγματικότητες, παραμένοντας όμως οι ίδιες αισθήσεις και ο ίδιος ο νους.
- Επομένως το «*ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ ὑπὲρ νοῦν*» δε σημαίνει καμία έκσταση και καμία έξοδο. Πρόκειται για μια ριζική αλλαγή των αισθήσεων και του νου.
- Το θαβώριο φως είδαν τα μάτια των αποστόλων, αφού όμως «μετασκευάστηκαν» από τις ενέργειες του Αγίου Πνεύματος.
- Θεός και άνθρωπος πραγματοποιούν μια συνάντηση. Ενώνεται το κτιστό με το άκτιστο σε μια κατάσταση αλλαγής και μεταμόρφωσης, όπως ακριβώς το επιβάλλει ο προορισμός της κτιστής πραγματικότητας.
- Ο Θεός κινείται σ' αυτή τη συνάντηση «συγκαταβατικά», και ο άνθρωπος μεταμορφώνεται, αφού η κτιστότητα αποκτά ιδιότητες κατά χάρη θεϊκές. Αυτό είναι το νόημα της έκστασης και της εξόδου.
- Η δύναμη αυτή που πραγματώνει τη νέα κατάσταση είναι πνευματοκίνητη. Γι' αυτό τελικά **ο άνθρωπος θεάται τον Θεό, τον γεύεται με το πνεύμα** και όχι με το σώμα ή το νου. Αλλά και το σώμα και ο νους ανήκουν εξολοκλήρου στη νέα πραγματικότητα, αποκτώντας τις κατά χάρη θεϊκές ιδιότητες.
- Αυτή η εμπειρία κατά βάση και κατά προτεραιότητα αποτελεί το επιστητό κάθε θεολογικής σκέψης.

Η αφετηρία της θεολογίας

- Για τους ορθόδοξους θεολόγους δεν μπορεί η φιλοσοφία να αποτελέσει τη βάση και την αφετηρία της θεολογίας, όπως θέλουν οι σχολαστικοί.
- Προηγείται πάντοτε η εμπειρία της ζωής, η νοερά προσευχή, η μεταμόρφωση και έπειτα ακολουθεί η θεολογία των λόγων και των «παραδειγμάτων».
- Οι θεόσοφοι θεολόγοι **διδάσκονται «θεοχαρίστως»** και **διδάσκουν «θεομιμήτως»**.
- Και παρότι το θείο είναι πάνω από τους λόγους, τους ύμνους και τη δόξα, τελικά ο θεολόγος μιλάει για το Θεό, τον υμνεί και τον δοξάζει.
- Η πρωταρχική εμπειρία παράγει τους λόγους, τους συλλογισμούς και τις αποδείξεις της θεολογίας. Μόνο σ' αυτή την περίπτωση υπάρχει ο **ιδεώδης συνδυασμός** και η κατά φύση ακολουθία.
- Γι' αυτό και σύμφωνα με τον Παλαμά η θεολογική επιστήμη παίρνει αξία μόνο όταν συνδέεται με τη θεοπτία.
- Άλλο πράγμα λέει ο Γρηγόριος Παλαμάς είναι η θεολογία και άλλο η θεοπτία. Η θεολογία διαφέρει από τη θεοπτία όσο η **γνώση** από την **κτήση ενός πράγματος**: «*Θεολογία δε τοσοῦτο τῆς ἐν φωτί θεοπτίας ἀπέχει και τοσοῦτο τῆς προς Θεόν ὁμιλίας κεχώρισται, καθ' ὅσον και το εἶδέναι τοῦ κεκτηῖσθαι διώρισται, **περὶ Θεοῦ γὰρ τι λέγειν** και **Θεῶ συντυγχάνειν** οὐχί ταύτόν*». Ὑπέρ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζόντων 1,3,42, Έκδοση Π. Χρήστου, τόμος Α', σ. 453.

Διαφοροποίηση μεθοδολογίας

- **Οι ορθόδοξοι** πρώτα γεύονται το Θεό, τον βλέπουν και τον ψηλαφούν εμπειρικά στη συνολική ζωή της Εκκλησίας, και έπειτα κάνουν επιστημονική έρευνα και φιλοσοφία.
- Αντιθέτως **οι σχολαστικοί** αντίπαλοι του Παλαμά του απαντούσαν ότι το Θεό δεν μπορεί να τον δει κανείς. Επομένως στον Θεό ανάγονται διαμέσου των εικόνων, των κτισμάτων, των κοινών εννοιών και της φιλοσοφίας.
- Για να φανεί η διαφορά στη μεθοδολογία είναι απαραίτητο ν' αναφερθούν μερικά συγκεκριμένα παραδείγματα.
- Η αναγωγή των σχολαστικών στα μυστήρια του Θεού γίνεται **διαμέσου της ενιαίας μεθοδολογίας** τους, η οποία τους αναγκάζει να δεχτούν μια θεία πραγματικότητα και αιωνιότητα στατική.
- Επειδή δεν κάνουν τη διάκριση κτιστού και ακτίστου, **αρνούνται την κίνηση στο Θεό.**
- Ο Γρηγόριος Παλαμάς τους ρωτάει έκπληκτος αν δέχονται ότι οι άγιοι θα προοδεύσουν επ' άπειρον στους κόλπους της θείας απειρότητας και δόξας. Τίποτα στατικό δεν υπάρχει ούτε στην ίδια τη θεότητα, ούτε στα όρια της κτιστότητας των όντων.
- Στη συγκεκριμένη περίπτωση **οι σχολαστικοί εμμένουν στη φιλοσοφική άποψη του ακίνητου ως της άκρας τελειότητας**, ενώ οι ορθόδοξοι μετασχηματίζουν τη φιλοσοφική γλώσσα στον χώρο της μεταπλαστικής δυνατότητας του θεολογείν.

Μετουσίωση (transubstantiatio)

- Οι σχολαστικοί επιχείρησαν με βάση την αριστοτελική φιλοσοφία να εξηγήσουν τον τρόπο της μεταβολής του άρτου και του οίνου σε σώμα και αίμα Χριστού.
- Έτσι ισχυρίστηκαν ότι κατά την τέλεση του μυστηρίου **μεταβάλλεται μόνο η ουσία** –το είδος που είναι αόρατο- **ενώ η ορατή ύλη μένει ίδια**, γι' αυτό και χρησιμοποιούν το όρο μετουσίωση.
- Δηλαδή στην Θεία Κοινωνία έχουμε κατ' ουσίαν σώμα και αίμα, ενώ καθ' ύλην -κατά τα συμβεβηκότα- ψωμί και κρασί.
- Ως προς τον τρόπο της μεταβολής οι ορθόδοξοι θεολόγοι εξαιτίας της διπλής μεθοδολογίας δεν συγκρούονται εξαιτίας καμιάς επιστημονικής αλλαγής. Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός μας λέει πως αν ζητούμε τον τρόπο της μεταβολής του άρτου και του οίνου, μας αρκεί η πληροφορία ότι συντελείται με τις ενέργειες του Αγίου Πνεύματος.

Αξίωμα περί διπλής αλήθειας/Η θυσία του λογικού (sacrificium intellectus)

- Στους κύκλους των σχολαστικών καθιερώθηκε το αξίωμα της διπλής αλήθειας, σύμφωνα με το οποίο **ό,τι είναι φιλοσοφικά ψευδές κάλλιστα μπορεί να είναι θεολογικά αληθές, και το αντίστροφο.**
- Φυσικά εδώ δεν πρόκειται για τη διπλή μεθοδολογία των ορθόδοξων πατέρων. Το τελείως αντίθετο συμβαίνει. Οι ορθόδοξοι πατέρες λένε πως ό,τι ισχύει ως αληθές ή ψευδές αναφέρεται κατ' αποκλειστικότητα μονάχα στον κτιστό κόσμο ή μονάχα στον άκτιστο. Σύγχυση ή εξισωτική ενοποίηση αυτών των δύο κόσμων αποκλείεται.
- Επειδή η σχολαστική άποψη περί διπλής αλήθειας στηρίζεται στην ενιαία μεθοδολογία, τελικά είναι κατ' ανάγκην **θυσία του λογικού γιατί δεν μπορεί να συλλάβει όλες τις υπέρ λόγον αλήθειες** ή τις συλλαμβάνει εν μέρει.
- Η αλήθεια της αποκάλυψης κείται σε μια ανώτερη λογική βαθμίδα, οπότε το λογικό δεν πρέπει να σκανδαλίζεται, αν σε ορισμένες περιπτώσεις έχουμε σύγκρουση φιλοσοφικής και θεολογικής αλήθειας.
- Π.χ. όταν ένας επιστήμονας υποστηρίζει ότι ο κόσμος δεν έγινε σε έξι μέρες. Κατά τη σχολαστική άποψη η επιστημονική αλήθεια για τον αριθμό των ημερών της δημιουργίας δεν λυμαίνεται τη διαφορετική θεολογική αλήθεια.
- Ο Μέγας Βασίλειος στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μας έλεγε ότι άλλο πράγμα είναι ο τρόπος της γένεσης των παραδόξων –το «πώς» που είναι θέμα της επιστήμης-, και άλλο η γνώση που μας λέει «ποιος» έκανε τον κόσμο, που είναι θέμα της θεολογίας. Εδώ δεν χρειάζεται κανένα (sacrificium intellectus).

Η αντίθεση κατά λόγον και υπέρ λόγον

- Είναι σαφώς μια κληρονομιά της σχολαστικής θεολογίας και φιλοσοφίας.
- Η ορθόδοξη θεολογία ποτέ δεν μπορεί να συγκρουστεί με την επιστήμη και τη φιλοσοφία, ούτε ποτέ ζητάει καμιά θυσία του λογικού.
- Το **υπέρ λόγον** και **υπέρ νουν** δεν έχει τη σχολαστική σημασία. Σημαίνει ότι **το κατά φύση είναι** ξεπερνώντας τις μηδενιστικές δυνάμεις του παρά φύση **περνάει στο ευ είναι του υπέρ φύση**, δηλαδή το ίδιο το κατά φύση είναι παίρνει και γεύεται την εμπειρία της φωτιστικής ενέργειας του Αγίου Πνεύματος, της άκτιστης πραγματικότητας.
- Σε κάθε βαθμίδα ο άνθρωπος έχει ο ίδιος την εμπειρία και μέσα στα όρια του εφικτού γνωρίζει αυτό που είναι, είτε στην κατάσταση του **κατά φύση** είτε του **παρά φύση** είτε του **υπέρ φύση**. Τελικά η λειτουργική ενότητα του κατά φύση και του υπέρ φύση εξασφαλίζει την ολοκλήρωση της ανθρώπινης ύπαρξης.
- Σε **καμία περίπτωση δεν οφείλει να θυσιάσει το λογικό του, αλλά να μοχθήσει, να ερευνήσει και να δει την πραγματικότητα στην οποία βρίσκεται.**

Ο πραγματισμός της προτεσταντικής ευσέβειας

- Είναι ο αντίποδας του σχολαστικισμού, μια και δεν στηρίζεται στις κοινές έννοιες και στη λογοκρατία.
- Η νοοτροπία και η μεθοδολογία όμως στη θρησκευτική περιοχή παραμένει η ίδια.
- Η «πραγματιστική» ευσέβεια βλέπει ένα ενιαίο επιστητό, που περιορίζεται από τα πράγματα και την πρακτική της ζωής και της καθημερινότητας.
- Η **θεολογία γίνεται μια πρακτική επιστήμη**, αφού η προσευχή γίνεται η μετάδοση κραδασμών από πρόσωπο σε πρόσωπο ως το Θεό. Είναι η επιστήμη που ερευνά τους νόμους και τη συμπεριφορά, όπως εμφανίζονται στη φυσική πραγματικότητα και στους ανθρώπους.
- Στο σημείο αυτό έχουμε το ίδιο φαινόμενο του σχολαστικισμού προσαρμοσμένο στο θετικό πνεύμα του δυτικού πολιτισμού.
- Ο δεσμός φυσικού και μεταφυσικού μέσα σε μια τέτοια νοοτροπία μένει ανυποψίαστος. Ως μεταφυσικό στοιχείο δεν εννοείται η σχολαστική μεταφυσική, αλλά η λειτουργική ενότητα του κατά φύση με το υπέρ φύση.

Η προκατάληψη απέναντι στην πατερική παράδοση

- Ο λόγος μια τέτοιας στάσης είναι ο **φόβος πως τα σημερινά δεδομένα είναι τελείως διαφορετικά και εμπειρικά**, οπότε η θεολογία των πατέρων, θεωρητική, απρόσιτη ή αριστοκρατική, δεν συμβιβάζεται με τις συνθήκες της εποχής μας.
- Η **πατερική μεθοδολογία**, η διπλή αυτή μέθοδος, **και σύγχρονη είναι, και προσαρμόσιμη και άκρως δυναμική.**
- Μπορεί κανείς να παραπλανηθεί από τη **φιλοσοφική γλώσσα των πατέρων** και να μην προσέξει τη μετάπλαση αυτής της γλώσσας μέσα στο θεολογικό χώρο.
- Η **σύνδεση φυσικού μεταφυσικού** προκαλεί θαυμασμό και απορία στους σύγχρονους ανθρώπους, που μάθαμε να σκεφτόμαστε διασπαστικά και διαρκικά.
- Ενώ η σημερινή φιλοσοφία καλλιεργεί μια «σχιζοφρένεια» μεταξύ φυσικού και μεταφυσικού, **οι πατέρες της Εκκλησίας βλέπουν την ανθρώπινη ύπαρξη ως μια ενιαία οντότητα που νοείται σε φυσικές, ιστορικές και κοινωνικές διαστάσεις και σχέσεις.**

Η σχέση «φυσιολογίας» - «κοινωνιολογίας» μέσα στην εκκλησιαστική κοινότητα

- **Η ενότητα της ανθρώπινης ύπαρξης με κέντρο την καρδιά** κυριαρχεί σ' όλες τις πτυχές της θεολογίας. Έτσι έχει κανείς μπροστά του, όταν μελετάει τις λειτουργίες των αισθήσεων, του λόγου, του νου, της καρδιάς, των παθών, της βούλησης, μια **εικόνα «φυσιολογίας»**.
- Απ' τη άλλη όταν μελετάει τα βιβλικά και τα πατερικά κείμενα βλέπει πως **η Εκκλησία είναι μια κατεξοχήν ιστορική κοινωνία, μέσα σε δραματική και αιμάτινη πορεία. Έτσι έχει μπροστά του την εικόνα μιας «κοινωνιολογίας»**.
- Και αυτή η «φυσιολογία» και «κοινωνιολογία» εντάσσεται **στα πλαίσια μιας κοσμολογίας**. Μόνο μ' αυτές τις προϋποθέσεις μπορεί να εκτιμήσει κάποιος τις πατερικές σπουδές.
- Η ζωή των πατέρων με κύριο χαρακτηριστικό την «πνευματοκίνητη δύναμη» και ενεργειακή εκδήλωση δείχνει την ανάγκη των διαρκών προόδων και προσαρμογών. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η πατερική θεολογία κάνει διαρκώς λόγο για τελείωση.